

МАРУСИНЕЦЬ М.М.

доктор педагогічних наук,
професор кафедри психології і педагогіки

Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова
ГУБСЬКА Є.В.

Інститут післядипломної освіти
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ВЕТЕРАНІВ АТО/ООС : ЕМПІРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті зроблено спробу розкрити феномен «стресостійкість» як властивість особистості, що сприяє ресоціалізації та адаптації ветеранів АТО/ООС до умов мирного життя. Встановлено, що стресостійкість ветеранів має багаторівневу детермінацію, зумовлену як соціальними, професійними, так і особистісними характеристиками. На основі проведеного емпіричного дослідження з розвитку стресостійкості ветеранів АТО/ООС, констатовано, що особи без тяжких поранень мають значно вищий рівень розвитку стресостійкості, ніж ті, які зазнали бойові поранення. Характерними особливостями, які знижують рівень стресостійкості є ситуативна тривожність та підвищений рівень опосередкованої агресії, дратівливість, пошук соціальної підтримки, що дає можливість соціалізуватися до цивільних умов життя.

Ключові слова: стресостійкість, ветерани АТО/ООС, індивідуально-психологічні особливості особистості, ресоціалізація, адаптація, психологічна травма, бойовий стрес.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями. За даними Міністерства у справах ветеранів тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб (на період липень - жовтень 2019 року) в Україні налічувалося понад 370 000 ветеранів. Більшість із них, повертаючись додому, мають тяжкі психологічні травми, наслідками яких є участь у бойових діях, атмосфера постійного психологічного і життєвого стресу, ризику життя, що призводить до зниження соціально-адаптивних можливостей, рівня особистісної цілісності, втрати сенсу життя.[9] Йдеться не про незначні травми психічних порушень, з якими людина справляється звичними засобами допінгу, а про стрес після травми, який провокує сильні симптоми порушень, за яких руйнується система допінгу та механізми зростання (Н. Водопьянова)

Останні дослідження і публікації, виділення невирішених питань загальної проблеми, якій присвячується стаття. У науковому обігу з психології, особливо військової, актуальними є питання, пов'язані з психічними станами військовослужбовців, які проходили бойові дії (О. Конопкін, А. Маклаков, В. Шадріков); розвиток стресостійкості ветеранів АТО/ООС (К. Возніцина, А. Коваленко, О. Кокур, В. Корольчук, Л. Литвиненко);

емоційні розлади, психологічні та фізичні ризики (О. Бережна, Г. Дикун, В. Корольчук, А. Львовичкіна, Я. Овсяннікова, Р. Шагаєв) тощо. Невирішеними залишаються питання, пов'язані із збереженням та підвищенням стресостійкості ветеранів – це передусім пошук ресурсів, що допомагають ветеранам у подоланні негативних наслідків стресових ситуацій. Особливу категорію ресурсу стресостійкості становлять стратегії і моделі поведінки, характер і способи переборювання стрес-ситуацій, які залежать від життєвої позиції, активності особистості, її потреб самореалізації та здібностей (М. Зеленова, Е. Лазебная, А.Коваленко, К.Кравченко й ін.)

Формулювання цілей і постановка завдань статті – вивчити емпіричним шляхом особливості розвитку стресостійкості ветеранів АТО/ООС.

Виклад методики і результатів досліджень. У військовій психологічній літературі стресостійкість визначають як:

–комплексну властивість особистості ветеранів, що забезпечує необхідний рівень пристосування до екстремальних умов, що обумовлюється рівнем активації ресурсів організму та проявляється в показниках функціонального стану й здатності успішно здійснювати життєдіяльність.

–основну психологічну характеристику, що перешкоджає виникненню внутрішньої напруги в стресових ситуаціях. З одного боку вона регулює структуру особистості та впливає на переживання суб'єктом стресової ситуації, з іншого – сприяє успішній діяльності та соціальній активності, реалізується за допомогою функцій самоконтролю, саморегуляції та емоційної компетентності.

Сьогодні наука не дає чіткого визначення того, що таке стресостійкість (psychological resilience) і які механізми її підтримки. У більшості сучасних досліджень стресостійкість розглядається як процес «доброї адаптації при зіткненні із життєвими трудностями, травмою, трагедією, небезпеками чи значним стресом». При цьому, стійкість – є насправді не екстраординарним, а досить типовим явищем. Підтвердженням цього є стійкість, з якою зустрічаються кожного дня військові.

У такому контексті стресостійкість розглядається нами як мультикомпонентна особистісна властивість, яка виступає ресурсом до гармонійної адаптації та ресоціалізації ветеранів, які зазнали травмуючого досвіду в ході бойових дій [6, с. 212]. Для з'ясування здатності до стресостійкості у ветеранів АТО/ООС використовували такі психодіагностичні методики: «Методика визначення стресостійкості та соціальної адаптації» (Холмс, Раге); Методика «Індикатор копінг-стратегій» Д. Амірхана (в адаптації Н. Сироти, В. Ялтонського); «Шкала реактивної та особистісної тривожності» (Спілбергера-Ханіна); «Опитувальник рівня агресивності Басса-Дарки»; Методика «Осо-

бистісний диференціал» адаптована Бажиным та Еткіндом- співробітниками психоневрологічного інституту В.М. Бехтерева.

У дослідженні взяли участь 48 ветеранів АТО/ООС віком від 37 до 52 років чоловічої та жіночої статі, які були поділені на дві групи:

перша – військовослужбовці, які отримали поранення/інвалідність різного генезу у ході бойових дій: ампутація кінцівок та внутрішніх органів, травматизація органів зору та слуху, шрами та зовнішні дефекти (21 досліджуваний),

друга – ветерани без поранень або з легкою контузією та іншими зворотними ушкодженнями: черепно-мозкові травми, не складні форми вогнепальних, вибухових та уламкових поранень (27 досліджуваних).

Для статистичної обробки результатів діагностики нами використано такий метод описової та математичної статистики як Т-критерій Стюдента для незалежних вибірок. У ході дослідження були виявлені кількісні відмінності між рівнем розвитку стресостійкості та особистісними властивостями у двох групах досліджуваних.

Таблиця 1.

Порівняльний аналіз результатів діагностики для двох груп досліджуваних

Групи досліджуваних		Група 1	Група 2
Діагностичні шкали		Ветерани з тяжкими пораненнями	Ветерани без поранень/легкі форми
Рівень стресостійкості		305 (низький)	224 (середній)
Рівень тривожності	Особистісна тривожність	45 (високий)	40 (помірний)
	Ситуативна тривожність	48 (високий)	45 (високий)
Фізична агресія		43 середній рівень	27 низький рівень
Опосередкована агресія		63 високий рівень	57 підвищений рівень
Дратівливість		65 високий рівень	55 підвищений рівень
Негативізм		80 високий рівень	50 середній рівень
Образа		68 високий рівень	35 середній рівень
Підозрілість		64 високий рівень	35 середній рівень
Вербальна агресія		27 низький рівень	24 низький рівень
Почуття провини		44 середній рівень	22 низький

			рівень
Копінг-стратегії	Розв'язання проблем	20 рівень	низький 25 середній рівень
	Пошук соціальної підтримки	25 середній рівень	29 високий рівень
	Уникнення	27 рівень	високий 24 середній рівень

З таблиці видно, що ветеранам, які у ході бойових дій отримали тяжкі поранення властивий низький рівень розвитку стресостійкості, що вказує на нездатність їх протидіяти стресам та призводить до негативних наслідків у психічній, соціальній, професійній і поведінковій сферах. Респондентам важко адаптуватися до цивільного життя, їм не вдається подолати негативні психологічні стани, що стали результатом як гострої або пролонгованої реакції на бойову травму, так і наслідком поранення, інвалідності чи фізичного дефекту.

У розрізі груп констатовано високий рівень як особистісної, так і ситуативної тривожності у військових першої групи, які характеризуються суб'єктивним дискомфортом, напруженістю, вегетативним збудженням, інтенсивністю психічних станів, залежать від сили впливу стресової ситуації. За показником особистісної тривожності констатовано здатність вбачати загрозу у широкому спектрі життєвих ситуацій, що у свою чергу є ознакою хронічного стресу. Високий рівень як ситуативної так і особистісної тривожності призводить до невротичних конфліктів, емоційних зривів та психосоматичних захворювань.

За результатами методики Басса-Дарки, досліджуваним першої групи властивий високий рівень вираження опосередкованої агресії, дратівливості, негативізму, образи та підозріливості. Агресивна поведінка може виникати як захисна стратегія реагування на ситуації, коли людина не в змозі виявити здатність до стресостійкості, до пережитих нею стресорів та адаптуватися до умов життя, в яких вона перебувала. Внаслідок цього ветерани стають емоційно нестриманими, імпульсивними та конфліктними, песимістично налаштованими на позитивні прогнози, замкнені у собі.

Для ветеранів, які зазнали поранень, переважаючою є копінг-стратегія «уникнення». Це пасивна поведінкова реакція на стрес. Поведінкові дії таких респондентів мали вияв у намаганнях уникати будь-які контакти з рідними, друзями, самих себе, від соціуму, вважаючи його ворожим та небезпечним. Намагалися уникати розмов, що повертали їх до спогадів про пережиті ними події, стреси; не визнавали потребу в наданні їм допомоги; більшою мірою агресивно реагували на спроби втручання сторонніх осіб. Вихід із складних поведінкових та емоційних реакцій вбачали тільки через самотність, зловживання алкоголем або психоактивними наркотичними речови-

нами тощо. Така поведінкова стратегія є деструктивною і вимагає психокорекції та психотерапії.

У ветеранів, які не мають тяжких поранень та інвалідності було діагностовано середній (межовий) рівень розвитку стресостійкості. Досліджувані другої групи виявилися краще адаптованими до умов мирного життя, більш урівноважено реагували на стресори слабкої інтенсивності, однак, труднощі виникали під час боротьби мотивів між стійкими негативними станами, що виникали як реакція на хронічний стрес.

Досліджуваним даної групи властивий помірний рівень особистісної тривожності та висока реактивна тривожність. Реактивна тривожність виступає в якості ситуативної реакції на стресові фактори, її високий рівень вказує на актуалізовану ситуацію переживання бойового стресу та пов'язаних із ним психотравмуючих подій.

За методикою агресивності та ворожості Басса-Дарки, ветерани другої групи демонструють підвищені показники за шкалою «Опосередкована агресія» та «Дратівливість», які не виходять за межі норми. Натомість, помірний рівень агресивності є нормою для військовослужбовців, що пояснюється специфікою роботи у екстремальних умовах.

Для групи військових, які не мали бойових поранень, переважаючою виявилася копінг-стратегія, спрямована на пошук соціальної підтримки. Такий тип реагування на стрес вважається адаптивною поведінковою стратегією, за якої ефективного вирішення проблеми респонденти звертаються за допомогою та підтримкою до родинних, друзів, колег. Дана стратегія орієнтована на активну взаємодію з іншими людьми як інформаційну (бажання почути фахову думку спеціаліста, пошук нових знань), так і емоційну (бажання бути почутим, пошук уваги та емпатійної підтримки, прагнення поділитися своїми проблемами та побоюваннями). Такі респонденти краще йдуть на контакт з медичним персоналом, схильні до групових видів роботи та активніше включаються у психотерапевтичну взаємодію.

Результати порівняльного аналізу свідчать про те, що ветерани, які не мали поранень у ході бойових дій мають значно вищий рівень розвитку стресостійкості, їм властива ситуативна тривожність та дещо підвищений рівень опосередкованої агресії та дратівливості. Загалом майже всі середні показники знаходяться в межах норми. Також досліджуваним властива адаптивна копінг-стратегія пошуку соціальної підтримки, що покращує їх процес ре-соціалізації у нових мирних умовах.

Ветерани, які зазнали бойових поранень, демонструють низький рівень стресостійкості, значно підвищений рівень як особистісної так і реактивної тривожності. Досліджуваним властива агресивність, ворожість та переважання деструктивної копінг-стратегії – уникнення. Виявлені особистісні характеристики притаманні особам, які можуть

мати ряд психологічних проблем та складності з адаптацією в суспільстві. Симптоми бойового стресу можуть переходити у посттравматичні стресові розлади і тривати роками, негативно впливаючи як на психічне, так і на соматичне здоров'я ветеранів.

Для дослідження *рефлексивного компоненту* у структурі стресостійкості ветеранів було використано методику особистісного диференціалу, яка дає змогу вивчити психологічні властивості респондентів, їх ставлення до себе та оточуючих, базуючись на суб'єктивному оцінюванні. Кількісне вираження трьох факторів класичного семантичного диференціалу представлено у таблиці 2.

Таблиця 2.

Кількісне вираження факторів особистісного диференціалу

№	Фактор	Спрямованість	Група 1 Ветерани з пораненнями/ інвалідністю	Група 2 Ветерани без поранень/ з легкою контузією
1.	«Оцінка» (max.21)	Позитивна (+)	8	13
		Негативна (-)	5	0
2.	«Сила» (max.21)	Позитивна (+)	3	10
		Негативна (-)	8	0
3.	«Активність» (max.21)	Позитивна (+)	3	7
		Негативна (-)	9	0

Семантичний простір досліджуваних двох груп зображено за допомогою діаграми точкового розподілу конструктів.

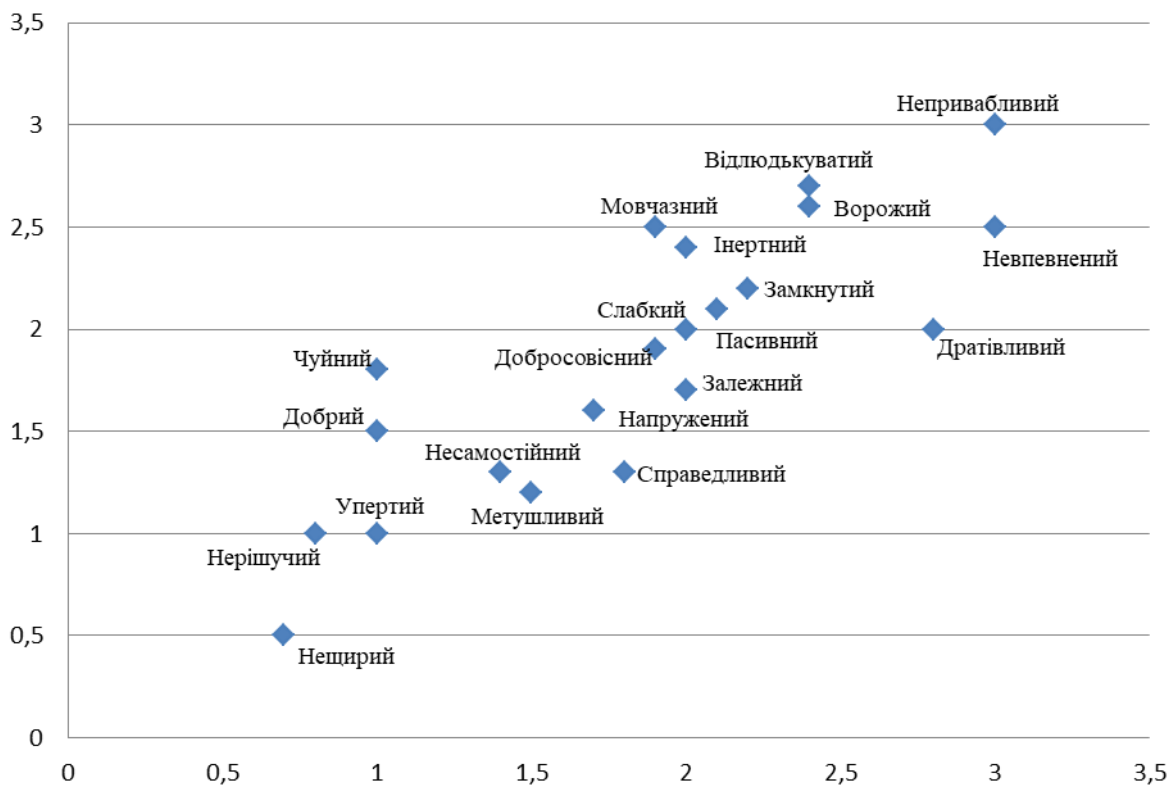

Рис.1. Семантичний простір ветеранів з тяжкими пораненнями

Для досліджуваних першої групи за фактором «оцінка» переважає позитивна спрямованість, яка, однак, має середній рівень вираженості – 8 (max. 21). Це свідчить про критичне ставлення ветеранів до себе: своєї зовнішності, поведінки, рівня досягнень та недостатній рівень прийняття себе. Особливо негативно оцінюють себе військові за характеристиками «Привабливий/Непривабливий» – 3 (max.3), що пов'язано з фізичними вадами, інвалідністю та зовнішніми дефектами, які вони отримали у ході бойових дій. Такий показник свідчить, що досліджуваним властива невпевненість у собі, та залежність самооцінки від зовнішнього вигляду.

У ході діагностичної бесіди неодноразово зазначалося, що ветерани з помітними зовнішніми ушкодженнями відчувають себе ізольованими від світу, намагаються не з'являтися у людних місцях, бо ловлять на собі співчутливі, а часом і гидливі погляди. Вони закриваються, агресивно та вороже реагують на суспільство, яке їх не розуміє. Підтвердженням цього є високі показники – 2 (max. 3) за шкалою «Ворожість».

Однак, досліджувані досить позитивно оцінюють такі свої якості як добросовісність, справедливість – 2 (max. 3), доброта та чуйність.

За фактором «сила» переважає негативна спрямованість оцінок – 8 (max. 21), це вказує на астенизацію та тривожність респондентів. Ветерани вважають себе слабкими, залежними, невпевненими в собі та напруженими – 2 (max. 3); нерішучими та несамостійними. Низькі значення за даним фактором свідчать про недостатній вольовий самоконтроль, нездатність дотримуватися стабільної лінії поведінки, залежність від зовнішніх обставин та оцінок.

Результати, отримані за фактором «Активність», також підтверджують низьку самооцінку у досліджуваних. У відповідях переважала негативна налаштованість до себе, замкнутість та інтровертованість до оточуючих. Найбільш високі показники отримано за такими особистісними властивостями, як: пасивність, інертність та дратівливість – 2 (max. 3).

Переважання негативних особистісних властивостей, які приписують собі ветерани, що зазнали поранень на війні є свідченням того, що вони не можуть самостійно впоратися з психотравмуючими факторами та подолати стрес. Такі невротичні переживання та реактивні психотичні стани з часом можуть перерости у повносимптомні психотичні розлади та психосоматичні захворювання.

Досліджуваним другої групи (ветерани без поранень) властиві досить високі суб'єктивні оцінки за усіма факторами. За фактором «оцінка» переважає позитивна спрямованість у виборі особистісних якостей – 13 (max. 3). Військові оцінюють себе як активні суб'єкти діяльності, як носії соціально бажаних характеристик, задоволених со-

бою, своїм зовнішнім виглядом, досягненнями та поведінкою. Найвищі оцінки були отримані за шкалами «привабливість», «доброчесність», «доброта», «чуйність», «справедливість» та «чесність» – 2 (max. 3).

За фактором «Сила» переважали позитивні особистісні властивості. Військові називають себе сильними, рішучими, самостійними – 2 (max. 3), в міру впевненими, незалежними та впевненими у собі – 1 (max. 3). Приписування собі більшою мірою позитивних властивостей свідчить про вольову стійкість військових, віру в себе та своє майбутнє, схильність розраховувати як на власні сили, так і готовність приймати допомогу оточуючих.

Фактор «Активність» має середній рівень вираженості – 7 (max. 21) та демонструє спрямованість особистості на екстравертовані стратегії поведінки, які, однак, реалізуються досить обережно. Ветерани оцінювали себе помірно комунікабельними, відкритими, діяльними та енергійними.

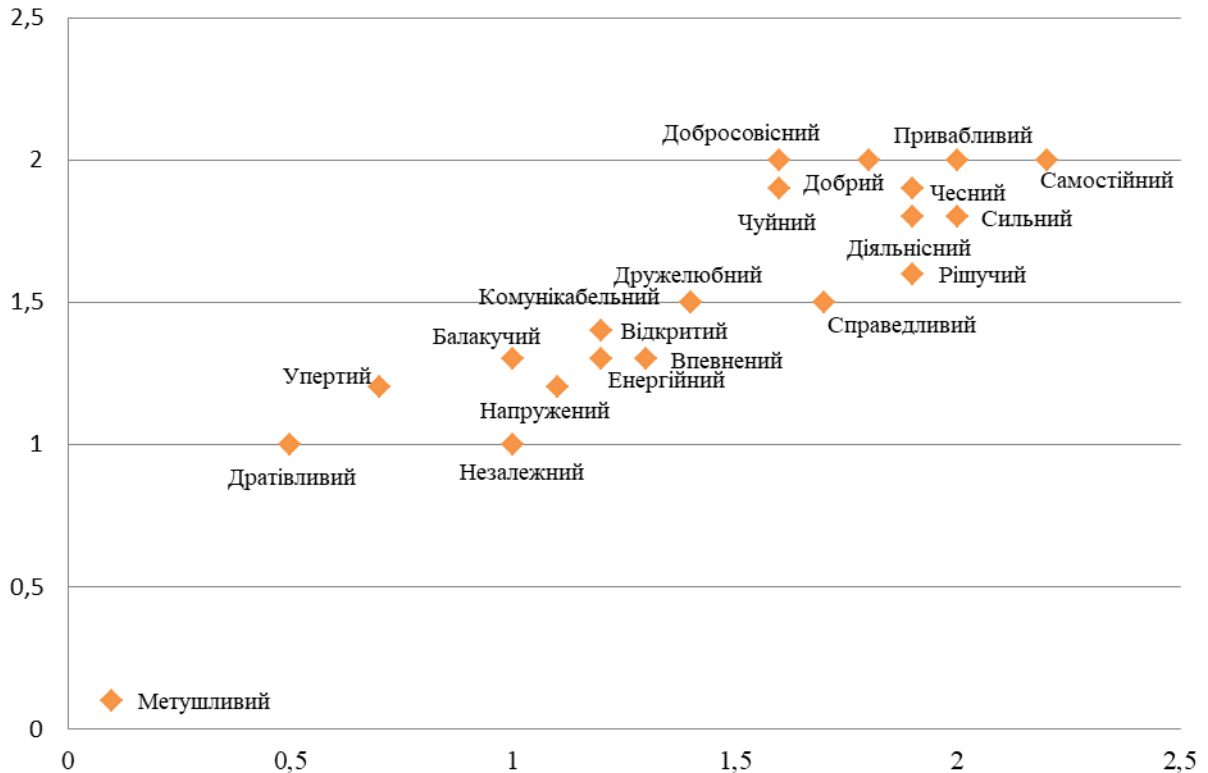

Рис 2. Семантичний простір ветеранів без поранень/ з легкою контузєю

Досліджувані другої групи продемонстрували вищу самооцінку, що мала вияв в адекватній оцінці своїх сильних якостей та недоліків, процесу адаптації до цивільного життя, можливих перспектив та планування на майбутнє. Досліджувані неодноразово акцентували увагу на тому, що їм дуже складно повернутися до звичних умов життя, оскільки спогади про пережиті травмуючі події постійно зринають у їхній пам'яті. Натомість вони виявляють стійкість до перенесених ни-

ми подій, прагнуть позитивно налаштуватися на майбутнє, розраховуючи на внутрішній особистісний ресурс і здатність до стресостійкості.

Виявлені особистісні властивості є результатом високого рівня мотивації, адекватного ставлення до себе, до тих травмуючих факторів, яких вони зазнали під час бойових дій та пошуку шляхів повернення до звичного способу життя.

Ветерани, які отримали поранення чи інвалідність більшою мірою налаштовані негативно, у них спостерігається занижена мотивація та самооцінка, невпевненість у собі, замкнутість та відстороненість, низьку здатність до протидії стресу та можливі незворотні наслідки як для психосоматичного, так і для психічного здоров'я.

Висновки і подальші перспективи досліджень. Стресостійкість ветеранів АТО/ООС є ключовою властивістю, що опосередковує інтенсивність впливу стресогенних чинників (як гострих, так і хронічних) на особистість та її поведінкові стратегії. Розвиток високого рівня стресостійкості є основою психофізичного здоров'я військових та важливим фактором, що забезпечує їх позитивну адаптацію до цивільного життя.

Встановлено, що ветерани без тяжких поранень мають значно вищий рівень розвитку стресостійкості, їм властива ситуативна тривожність і дещо підвищений рівень опосередкованої агресії та дратівливості. Загалом майже всі середні показники знаходяться в межах норми. Досліджуваним властива адаптивна копінг-стратегія пошуку соціальної підтримки, що покращує їх процес ре-соціалізації у нових мирних умовах. Ветерани, які зазнали бойових поранень демонструють низький рівень стресостійкості, значно підвищений рівень як особистісної так і реактивної тривожності.

Досліджуваним властива агресивність, ворожість та переважання деструктивної копінг-стратегії – уникнення. Виявлені особистісні характеристики притаманні особам, які можуть мати ряд психологічних проблем та складності з адаптацією до цивільного життя. За допомогою особистісного диференціалу побудовано суб'єктивні особистісні профілі військових. Ветерани, які отримали поранення чи інвалідність, приписують собі в більшій мірі негативні властивості, у порівнянні з військовими, які не були травмовані.

Однак, проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальші перспективи дослідження обраної проблематики набувають особливої актуальності в зв'язку з можливістю розробки прикладних інструментів для роботи з військовими, що сприятимуть покращенню їх психічного здоров'я.

Список використаних джерел

1. Василенко С. В. Особливості психологічної реабілітації особового складу військ (сил) Збройних сил України (з урахуванням досвіду Антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил) / С.В. Василенко // матеріали IV Міжнародної нау-

- ково-практичної конференції «Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи». – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2019. – С. 40-42.
2. Водопьянова Н.Е. Психодиагностика стресса: учеб, пособие / Н.Е. Водопьянова – СПб.: Питер, 2009. – 330 с.
 3. Китаев-Смык Л.А. Психология стресса / Л.А. Китаев-Смык – М.: Книга по Требованию, 2013. – 368 с.
 4. Коваленко А.Б. Психологічне благополуччя військовослужбовців, що отримали поранення в зоні АТО / А.Б. Коваленко // Український психологічний журнал: збірник наукових праць / головн. ред. І.В. Данилюк: КНУ імені Тараса Шевченка. – 2017. – №3(5). – С 136 – 151.
 5. Кокун О.М. Особливості ступеня вияву у військовослужбовців діагностичних індикаторів ПТСР, зумовленого впливом екстремальних чинників бойової діяльності / О.М. Кокун, Н.А. Агаєв // Проблеми екстремальної та кризової психології. – 2016. – Вип. 20. – С. 84-93.
 6. Корольчук В.М. Обґрунтування організаційної моделі дослідження стресостійкості особистості / В.М. Корольчук // Проблеми екстремальної та кризової психології. – 2010. – №7. – С. 210-218.
 7. Кравченко К.О. Особливості стресостійкості військовослужбовців строкової служби / К.О. Кравченко // матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи» – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2019.
 8. Лазебная Е.О. Военно-травматический стресс: особенности посттравматической адаптации участников боевых действий / Е.О. Лазебная, М.В. Зеленова // Психологический журнал. – 1999. – № 5. – С. 62-74.
 9. Міністерство оборони України. Науково-дослідний центр гуманітарних проблем збройних сил України. Психологічне вивчення особового складу збройних сил України. Методичний посібник. – Київ, 2019. – 288 с.
 10. Церковский А.Л. Современные взгляды на проблему стрессоустойчивости / А.Л. Церковский // Вестник ВГМУ. – 2011. – Том 10. - №1. – С. 6-19.
 11. Черпіта М.М. Стресостійкість / М.М. Черпіта, А.Ю. Гурич, О.М. Джеджа // Наукові записки Вінницького національного аграрного університету. – Вінниця, 2013. – С. 202-208.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Vasylenko S. V. Osoblyvosti psykholohichnoji rehabilitaciji osobovogho skladu vijsjk (syl) Zbrojnykh syl Ukrajinjy (z urakhuvannjam dosvidu Antyterorystychnoji operaciji ta operaciji Objednanykh syl) / S.V. Vasylenko // materialy IV Mizhnarodnoji naukovo-praktychnoji konferenciji «Vijsjkova psykholohija u vymirakh vijny i myru: problemy, dosvid, perspektyvy». – K.: KNU imeni Tarasa Shevchenka, 2019. – S. 40-42.
2. Vodopjjanova N.E. Psykhodyaghnostyka stressa: ucheb, posobyje / N.E. Vodopjjanova – SPb.: Pyter, 2009. – 330 s.
3. Kytaev-Smyk L.A. Psykhologyja stressa / L.A. Kytaev-Smyk – M.: Knygha po Trebovanuju, 2013. – 368 s.
4. Kovalenko A.B. Psykhologhichne blaghopoluchchja vijsjkovosluzhbovciv, shho otrymaly poranennja v zoni ATO / A.B. Kovalenko // Ukrajinsjkyj psykholohichnyj zhurnal: zbirnyk naukovykh pracj / gholovn. red. I.V. Danyljuk: KNU imeni Tarasa Shevchenka. – 2017. – №3(5). – S 136 – 151.
5. Kokun O.M. Osoblyvosti stupenja vyjavu u vijsjkovosluzhbovciv diaghnostychnykh indykatoriv PTSR, zumovlenogho vplyvom ekstremalnykh chynnykiv bojovoji dijajlnosti / O.M. Kokun, N.A. Aghajev // Problemy ekstremaljnoji ta kryzovoji psykholohiji. – 2016. – Vyp. 20. – S. 84-93.
6. Koroljchuk V.M. Obgruntuvannja orghanizacijnoji modeli doslidzhennja stresostijkosti osobystosti / V.M. Koroljchuk // Problemy ekstremaljnoji ta kryzovoji psykholohiji. – 2010. – №7. – S. 210-218.

7. Kravchenko K.O. Osoblyvosti stresostijkosti vijsjkovosluzhbovciv strokovoji sluzhby / K.O. Kravchenko // materialy IV Mizhnarodnoji naukovo-praktychnoji konferenciji «Vijsjkova psykholohija u vymirakh vijny i myru: problemy, dosvid, perspektyvy» - K.: KNU imeni Tarasa Shevchenka, 2019.
8. Lazebnaja E.O. Voенно-травматыческий stress: osobennosty posttravmatycheskoj adaptacyu uchastnykov boevыkh dejstvyj / E.O. Lazebnaja, M.V. Zelenova // Psykholohycheskyj zhurnal. – 1999. – № 5. – S. 62-74.
9. Ministerstvo oborony Ukrainy. Naukovo-doslidnyj centr ghumanitarnykh problem zbrojnykh syl Ukrainy. Psykholohichne vyvchennja osobovogho skladu zbrojnykh syl Ukrainy. Metodychnyj posibnyk. – Kyjiv, 2019. – 288 s.
10. Cerkovskij A.L. Sovremennыe vzghlady na problemu stressoustojchyvosty / A.L. Cerkovskij // Vestnyk VGHMU. – 2011. – Tom 10. - №1. – S. 6-19.
11. Cherpita M.M. Stresostijkistj / M.M. Cherpita, A.JU. Ghurych, O.M. Dzhedzha // Naukovi zapysky Vinnycjkogho nacionaljnogho aghrarnogho universytetu. – Vinnycja, 2013. – S. 202-208.

Марусьнієтс М.М., Хубська Я.В.

STRESS RESISTANCE OF ATO / OOS VETERANS: EMPIRICAL RESEARCH CONTEXT

The article attempts to uncover the phenomenon of “stress resistance” as a personality trait, contributes to the resocialization and adaptation of ATO / OOS veterans to the conditions of peaceful life. It was established that stress resistance of veterans has a multi-level determination, due to both social, professional and personal characteristics. Based on an empirical study on the development of stress resistance of ATO / OOS veterans, it was found that individuals without severe injuries have a significantly higher level of development of stress tolerance than those who received combat injuries. Characteristic features that reduce the level of stress tolerance are situational anxiety and an increased level of mediated aggression, irritability, the search for social support, makes it possible to socialize in civilian living conditions.

Keywords: *stress resistance, ATO / OOS veterans, individual psychological characteristics of a person, resocialization, adaptation, psychological trauma, combat stress.*

Марусинец М.Н., Губская Е.В.

СТРЕССОУСТОЙЧИВОСТЬ ВЕТЕРАНОВ АТО / ООС: ЭМПИРИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ ИССЛЕДОВАНИЯ

В статье сделана попытка раскрыть феномен «стрессоустойчивость» как свойство личности, которое способствует ресоциализации и адаптации ветеранов АТО / ООС к условиям мирной жизни. Установлено, что стрессоустойчивость ветеранов имеет многоуровневую детерминации, обусловленную как социальными, профессиональными, так и личными характеристиками. На основе проведенного эмпирического исследования по развитию стрессоустойчивости ветеранов АТО / ООС, констатировано, что лица без тяжелых ранений имеют значительно более высокий уровень развития стрессоустойчивости, чем те, которые получили боевые ранения. Характерными особенностями, которые снижают уровень стрессоустойчивости является ситуативная тревожность и повышенный уровень опосредованной агрессии, раздражительность, поиск социальной поддержки, дает возможность социализироваться в гражданских условиях жизни.

Ключевые слова: *стрессоустойчивость, ветераны АТО / ООС, индивидуально-психологические особенности личности, ресоциализация, адаптация, психологическая травма, боевой стресс.*